

Historical features of formation of the network parks, monuments of landscape art Ukrainian Polissya are shown in the article. Based on the literature materials found that the network of parks, monuments of landscape art Ukrainian Polissya has a long history, now well-formed, but in some areas distinguished by the number and area of objects. In structure of dendroflora dominated by types local floras, however find out valuable representatives species of rare arboreal plants, including introduced species.

Key words: *history of landscape art, park-monuments of landscape art, Ukrainian Polissya, dendroflora.*

УДК 712.4(477.82)

ІСТОРИКО-СТИЛЬОВИЙ ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ОЗЕЛЕНЕННЯ МІСТА ЛУЦЬК

*М. О. Шепелюк, аспірантка**

Наведено детальний аналіз етапів історико-стильового розвитку дендрофлори міста Луцька, встановлено основні особливості формування озеленення та охарактеризовано сучасний стан найбільших рекреаційних зон.

Ключові слова: *дендрофлора, розвиток, озеленення, перезволоження, ландшафт, інтродуценти, рекреація.*

Формування озеленення міста Луцьк має достатньо тривалу історію, що пояснюється географічним розташуванням Волині. Воно відіграло важливу роль в історії формування озеленення міста, зокрема його близькість до країн Західної Європи та вигідне положення на перехресті транспортних шляхів і культурних зв'язків слов'янської та західноєвропейської культур [7].

Природні, географічні та естетичні особливості Волині не тільки дозволяли, але й сприяли процесу творення неперевершених зразків садово-паркового мистецтва у місті Луцьк. У його розвитку простежується включення регіону в європейський, філософський та формотворчий контекст ландшафтних закладень, який увібрав у себе провідні концепції англійської філософії про поклоніння живій природі, часткою якої є людина; гармонії «натури», порядку, доцільності, збереження будь-якого природного ландшафту [6]. Це і є фундаментом подальших перспектив розвитку дендрофлори.

Мета досліджень – встановлення та аналіз етапів історично-стильового розвитку дендрофлори міста Луцьк.

Матеріали та методика досліджень. Об'єктом вивчення є рекреаційні

* Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор С. Б. Ковалевський
© М.О.Шепелюк, 2015

зони на території міста Луцьк. Матеріалами для написання статті були всі архівні та фондові джерела.

Результати дослідження. Місто Луцьк є одним із найдревніших міст України. Археологічні дослідження дають підстави вважати виникнення граду близько 1000 року, проте, першу згадку про нього знайдено в Іпатіївському літописі (датовану 1085 р.), який вже тоді свідчив про доволі істотний розвиток міста.

Найпоширеніша версія походження назви Луцьк (давнє – Лучеськ) пов'язана з географічним розташуванням міста на повороті (луці) річки Стир. Варто зазначити, що виникнення граду відбувалося на острові, утвореному Стиром та його рукавами, що зумовлено передусім оборонними міркуваннями. На сучасних картах – це територія Державного історико-культурного заповідника „Старий Луцьк”.

Захоплення італійськими садами прийшло у місто в результаті освоєння зразків античної архітектури безпосередньо і через осмислення їх архітектурою епохи Відродження, з якої було запозичено концептуальні основи формування садів [8].

Друга половина XVIII ст. відкрила нову велику епоху в історії садово-паркового мистецтва, втіленням якої були пейзажні парки.

Становлення дендрофлори Волинської області має чотири основні періоди, які певною мірою відбивають й історико-стильовий генезис розвитку садово-паркового будівництва м. Луцьк.

Перший період є найбільшим та охоплює значну частину історії садово-паркового будівництва. Він тривав від середини XVIII ст. до 1939 р. Осередки культивованої дендрофлори формуються навколо панських маєтків, палаців та замків вельмож [3]. Цей період характеризується наявністю великої кількості парків, для створення яких запрошували відомих європейських фахівців, зокрема ірландського паркобудівничого Діонісія Міклера [4]. Парки цього періоду будували переважно у пейзажному стилі на основі аборигенної флори, а саме: деревних видів родів *Carpinus* L., *Betula* Roth., *Salix* L., *Quercus* L., *Acer* L., *Tilia* L., *Ulmus* L., *Pinus* L., *Picea* L., *Fraxinus* L. Поряд з аборигенними видами в культуру впроваджувались інтродуковані дерева та кущі родів *Fagus* L., *Aesculus* L., *Platanus* L., *Populus* L., *Robinia* L., *Thuja* L., *Larix* Mill., *Picea* L., *Syringa* L., *Philadelphus* L.

Обов'язковими елементами парків даного періоду були клумби, газони, малі архітектурні форми: альтанки, штучні руїни, кам'яні брили [1]. Як правило, вони поєднувалися з природними або штучними водоймами, великими плодовими садами, а при деяких були оранжереї та зоокуточки. Варто зазначити, що у цей час будівництво оранжерей було типовим явищем на Волині [2]. Найбільш цінними та різноманітними за видовим складом насаджень були ботанічні сади, створені на основі теплиць і оранжерей графів Потоцьких та Єловицького – колекції налічували тисячі екземплярів [8].

Колекціонування та вирощування екзотичних дерев, кущів та квітів, зароджуючись як данина західноєвропейській моді, у процесі свого розвитку перетворилося на активну діяльність у галузі акліматизації їх у нових кліматичних умовах, чим займалися новостворені приватні ботанічні сади.

Особливо це стосується першої половини XIX ст. Згодом, їх закладання стало справою державної ваги та престижу [5].

«Окультурення» зелених насаджень розпочалося з 1840-х років. Як наслідок, парки почали перетворюватися на унікальну колекцію екзотичних видів, що збережено до наших днів: гінкго дволопатеве (*Ginkgo biloba* L.), ялина європейська (*Picea abies* Karst.), сосна чорна (*Pinus nigra* Arn.), сосна Веймутова (*Pinus strobus* L.), дуб звичайний ф. пірамідальна (*Quercus robur* L. 'Fastigiata'), липа широколиста ф. розсіченолиста (*Tilia platyphyllos* Scop. 'Laciniata'), ясен звичайний ф. плакуча (*Fraxinus excelsior* L. 'Pendula'), в'яз гірський (*Ulmus glabra* Huds.) та ін. Дендрофлора Луцька характеризувалася великою різноманітністю, хоча найпоширенішими були види родів *Populus* L., *Tilia* L., *Fraxinus* L., *Picea* L., *Betula* L., *Acer* L., *Quercus* L., *Pinus* L., *Larix* Mill., *Aesculus* L., *Robinia* L., *Juglans* L., *Acer* L., *Carpinus* L.

Другий період займає 1939–1950 роки. Характеризується деградацією парків, що викликана військовими діями, руйнуваннями, втратою господарів, відсутністю догляду, повоєнними труднощами, ставленням до парків як до елементів буржуазного минулого. За цей достатньо короткий період стихійно знищено багато дерев та кущів, повністю втрачено асортимент квітів.

Третій період: 1950–1990 роки. Спостерігається піднесення у створенні осередків культивованої дендрофлори: здійснюється озеленення населених пунктів, широко впроваджуються інтродуценти у лісове та зелене господарство. У містах і багатьох селищах створюються парки культури та відпочинку населення, дендрарії. Закладено ботанічний сад Луцького педагогічного інституту (нині Волинського державного університету) [3].

Четвертий період: 1991–1999 роки. Кризові явища призвели до зменшення уваги адміністративних та господарських органів до збереження існуючих осередків культивованої дендрофлори, різко скоротилося зелене будівництво, припинилося створення нових парків та дендраріїв.

З кінця XX ст. спостерігається підвищення інтересу до озеленення м. Луцька. Це період піднесення у створенні осередків як культивованої, так і аборигенної дендрофлори. Значно збільшився попит на плодіві та декоративні рослини з боку населення, зросли масштаби стихійної інтродукції, що пов'язано з озелененням власних присадибних ділянок. Закладаються нові парки та змінюється їх функціональне призначення, встановлюється певний догляд за насадженнями.

Провідне місце у системі зелених насаджень Луцька займає Центральний парк культури та відпочинку імені Лесі Українки, оскільки знаходиться у центрі Луцька та є традиційним місцем відпочинку й дозвілля багатьох лучан і гостей міста.

Серед рекреаційних зон міста парк займає найбільшу площу – 69 га. Заснований у 1964 р., на місці заболоченої заплави річки Стир. У парку знаходяться дитячі майданчики та атракціони, систематично проводяться культурно-мистецькі заходи.

Основу насаджень становили рослини, здатні витримувати умови перезволоження, серед яких домінувала тополя чорна (*Populus nigra* L.). Для покращення ґрунтових умов було проведено осушувальну меліорацію за

допомогою системи каналів та невеликих замкнених водойм. Проте, за тривалий період існування парку, більшість первісних насаджень досягла критичного віку, водойми замулилися, у значній частині парку відновилося заболочення.

Другим за площею території (19,34 га) є парк 900-річчя міста Луцьк. Знаходиться у північно-східній частині міста, поблизу проспекту Відродження в долині річки Сапалаївки та численних балок, що прилягають до долини. Йому властивий парковий тип садово-паркового ландшафту, хоча деякі частини є невеликими лісовими масивами. Парк закладено в середині 80-х років минулого століття, проте його сучасний стан є незадовільним. Через відсутність належного догляду багато дерев та кущів втратили свої декоративні якості. Ця рекреаційна територія характеризується значно нижчим рівнем облаштування і догляду, ніж парк ім. Лесі України.

У 1977 році було створено Державний ботанічний сад ВДУ ім. Лесі України, який належить до природоохоронних об'єктів державного значення. Він розташований на площі 10 га і налічує близько 500 видів рослин. Найбільше представлені тут екзоти з Північної Америки: глід напівм'який (*Crataegus submollis* Pall.), ясен пенсільванський (*Fraxinus pennsylvannica* Marsh.) та ясен пухнастий (*Fraxinus pubescens* L.), клен сріблястий (*Acer saccharinum* L.), туя західна (*Thuja occidentalis* L.), сумах пухнастий (*Rhus typhina* L.), тополя дельтовидна (*Populus deltoids* Marsh.), вишня піщана (бессея) (*Cerasus besseyi* Sok.), маслинка срібляста (*Elaeagnus argentea* Pursh.). Рослини Східної Азії представлені магнолією кобус (*Magnolia kobus* DC.), кизильником чорноплідним (*Cotoneaster melanocarpus* Lodd.), вишнею японською (дрібнопилчастою) (*Cerasus serullata* Lindl.), хенолемесом японським (*Chaenomeles japonica* Lindl.), софорою японською (*Sophora japonica* L.), шипшиною зморщеною (*Rosa rugosa* Thunb.), кленом маньчжурським (*Acer mandshuricum* Maxim.), ялицею цільнолистою (*Abies holophylla* Maxim.), бархатом амурським (*Phellodendron amurense* Rupr.), виноградом амурським (*Vitis amurensis* Rupr.), лимонником китайським (*Schizandra chinensis* (Turcz.) Ball.). На сьогодні ботанічний сад перебуває у надзвичайно занедбаному стані [1].

Сучасний стан дендрофлори пов'язаний з умовами лібералізації економіки, йому властивий прискорений процес інтродукції нових високодекоративних видів і культиварів деревних рослин. Площа міських насаджень становить понад 160 га, а рекреаційних зон – 150 га. Але варто відзначити, що зелені насадження міста зазнають значного антропогенного впливу, що відбивається на їх зовнішньому стані.

Висновки

Здійснено аналіз етапів формування дендрофлори міста Луцька та виділено чотири основні історичні періоди її розвитку. Інтенсивне паркобудування розпочалось у середині XVIII ст., але найбільше піднесення спостерігалось у третій період (1950–1990 рр.), відбулося значне впровадження інтродуцентів та здійснювався посилений догляд за зеленими насадженнями загального користування. Сучасний стан дендрофлори міста

Луцьк потребує реконструкції, створення нових та збільшення мережі старих рекреаційних територій.

Перспектива подальших досліджень полягає у пошуку шляхів оптимізації та перспектив використання деревних насаджень міста Луцьк.

Список літератури

1. Ковальчук Н. П. Еколого-біологічні особливості формування зелених насаджень м. Луцька : дис. ... канд. с.-г. наук : 06.03.01 / Ковальчук Наталія Павлівна. – Луцьк, 2006. — 254 с.
2. Коцун Л. О. Композиційна побудова та видовий склад паркових насаджень Волині / Л. О. Коцун // Науковий вісник ВДУ. Ботаніка. – Луцьк : ВДУ ім. Лесі Українки, 1997. – С. 35–37.
3. Коцун Л. О. Формування осередків культивованої дендрофлори Волині / Л. О. Коцун // Науковий вісник ВДУ. Біологічні науки. – Луцьк : ВДУ ім. Лесі Українки, 1999. – С. 127–129.
4. Кучеренко В. С. Діонісій Міклер – паркобудівничий на Поділлі і Волині / В. С. Кучеренко // Архітектура Волині : Історія та сучасність. – Луцьк : Б. в., 1992. – С. 50–53.
5. Михайлишин О. Л. Особливості формування садиб волинської шляхти у 2-й пол. XVII ст. / О. Л. Михайлишин // Наукові записи РДІК : Українська культура : минуле і сучасне. – Вип. 3. – 1998. – С. 74–79.
6. Михайлишин О. Л. Палацово-паркові ансамблі Волині 2-ої половини XVII–XIX століть / О. Л. Михайлишин. – К., 2000. – 110 с.
7. Михайлюк О. Г. Історія Луцька / О. Г. Михайлюк, І. В. Кічий. – Львів : Світ, 1991. – 192 с.
8. Stecki T. J. Wolyn pod wzgleden statystycznym, historycznym i archeologicznym. W 2 t / T. J. Stecki. – Lwow: Zakl. Nar. im Ossolinskich, 1871. – 235 с.

Приведен подробный анализ этапов историко-стилевого развития дендрофлоры города Луцка, установлены основные особенности формирования озеленения и охарактеризовано современное состояние крупнейших рекреационных зон.

Ключевые слова: дендрофлора, развитие, озеленение, переувлажнение, ландшафт, интродуценты, рекреация.

Detailed analysis of the stages of historical and stylistic development dendroflora of Lutsk are given, main peculiarities of landscaping are set, the current state of largest recreational areas are described.

Key words: development, landscaping, wetlands, landscape, introduced species, recreation.